

โครงการวิจัยศิลปวัฒนธรรมเกาตรัตนโกสินทร์

กลุ่ม : ศิลปกรรมและโบราณคดี

ผู้ช่วยศาสตราจารย์วินัย หมั่นคติธรรม¹

บทคัดย่อ

โครงการวิจัยศิลปวัฒนธรรมเกาตรัตนโกสินทร์ กลุ่ม : ศิลปกรรมและโบราณคดี มีวัตถุประสงค์ เพื่อเป็นการศึกษาข้อมูลทางด้านศิลปกรรมและโบราณคดี ภายใต้ชุดโครงการวิจัยศิลปวัฒนธรรมกรุงรัตนโกสินทร์ และเพื่อเป็นการรวบรวมและจัดกลุ่มเนื้อหาทางด้านศิลปกรรมและโบราณคดี ในยุคสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ให้เป็นหมวดหมู่ ตามประเภทกลุ่มข้อมูล มีวิธีการศึกษาและรวบรวมข้อมูลเชิงประวัติศาสตร์ (หัตถิภุมิ) ที่เกี่ยวข้องกับงานศิลปกรรมและโบราณคดีในยุคสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน โดยทำการเปรียบเทียบและวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อนำไปจัดกลุ่มของข้อมูล สรุปผลการศึกษาพร้อมนำเสนอต่อที่ประชุม และรวบรวมเข้าสู่ชุดโครงการฯ ต่อไป

ผลการวิจัยพบว่างานพื้นที่เกาตรัตนโกสินทร์นั้น มีประวัติศาสตร์อันยาวนาน กลุ่มคนที่พักอยู่อาศัยมีหลากหลายเชื้อชาติ มีการผสมผสานศิลปวัฒนธรรมเข้าไปในผลงานศิลปกรรมตามแต่ละยุคสมัย ผลงานจึงมีความสวยงาม วิจิตรบรรจง ซึ่งแสดงถึงความปรารถนา และความตั้งใจในการสร้างสรรค์ผลงานต่าง ๆ และเมื่อศึกษาข้อมูลของการเปลี่ยนแปลง รูปแบบของงานศิลปกรรมและโบราณคดีในกรุงรัตนโกสินทร์ นั้น พบว่าปัจจัยที่ส่งผลให้รูปแบบของงานศิลปกรรมและโบราณคดี ในกรุงรัตนโกสินทร์ นั้นเกิดการเปลี่ยนแปลงมีอยู่ 3 ปัจจัย หลัก ๆ ได้แก่

1. จากการสืบทอดรูปแบบของงานในลักษณะ “ประเพณีนิยม” หรือ “ชนบดินิยม” มาจากยุคสุโขทัย และกรุงศรีอยุธยา (ซึ่งส่วนใหญจะเป็นงานศิลปกรรมในช่วงตั้งแต่ รัชกาลที่ 1-2)
2. การมีสัมพันธไมตรีที่ดีกับประเทศจีน มีการค้าขาย แลกเปลี่ยนวัฒนธรรมระหว่างกัน (ซึ่งส่วนใหญจะเป็นงานศิลปกรรมในช่วง รัชกาลที่ 3)
3. การเข้ามาของอิทธิพลตะวันตก ในช่วงยุคการล่าอาณานิคม (ผลงานศิลปกรรมในช่วง รัชกาลที่ 4-5 จนถึงรัชกาลปัจจุบัน)

คำสำคัญ : ศิลปวัฒนธรรม, เกาตรัตนโกสินทร์, ศิลปกรรม, โบราณคดี

¹ คณะเทคโนโลยีอุตสาหกรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา

วารสารสวนสุนันทาวิชาการและวิจัย
Suan Sunandha Academic & Research Review

บทนำ

สืบเนื่องจากแผนยุทธศาสตร์ที่ 7 ของมหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา ได้กำหนดบทบาทของมหาวิทยาลัยให้มุ่งเน้นทางด้านการวิจัยและพัฒนาศิลปวัฒนธรรมของเกาะรัตนโกสินทร์ด้วยศักยภาพของมหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทาที่เอื้อทั้งในด้านสถานที่ตั้งและมีบุคลากรที่ทรงความรู้เฉพาะด้าน จึงก่อให้เกิด ชุดโครงการวิจัยศิลปวัฒนธรรมเกาะรัตนโกสินทร์ขึ้นมา ซึ่งภายในโครงการชุดวิจัยนี้จะประกอบด้วยกลุ่มเนื้อหาทั้งหมด 5 กลุ่ม ได้แก่

1. กลุ่มศิลปกรรมและโบราณคดี
2. กลุ่มการเล่น ดนตรี และการพักผ่อน
3. กลุ่มชีวิต ความเป็นอยู่ และวิทยาการ
4. กลุ่มขนบธรรมเนียม ความเชื่อ และศรัทธา
5. กลุ่มการท่องเที่ยวและธุรกิจการจัดพิธีกรรม

วัตถุประสงค์ของงานวิจัย

เพื่อเป็นการศึกษาข้อมูลทางด้านศิลปกรรมและโบราณคดี ภายใต้ชุดโครงการวิจัยศิลปวัฒนธรรมกรุงรัตนโกสินทร์ และเพื่อเป็นการรวบรวมและจัดกลุ่มเนื้อหาทางด้านศิลปกรรมและโบราณคดี ในยุคสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ให้เป็นหมวดหมู่ ตามประเภทกลุ่มข้อมูล

ขอบเขตของงานวิจัย

ด้านเนื้อหา : การวิจัยนี้จะศึกษาข้อมูลเบื้องต้นทางด้านศิลปกรรมและโบราณคดี มีการจัดแบ่งเป็นกลุ่มเนื้อหาออกเป็น 5 กลุ่มย่อย ดังนี้ กลุ่มการวางผังเมืองและชุมชน กลุ่มสถาปัตยกรรม กลุ่มจิตรกรรม กลุ่มประติมากรรม และกลุ่มศิลปวัฒนธรรมซึ่งรายละเอียดของข้อมูลในแต่ละกลุ่มจะใช้วิธีการศึกษาข้อมูลทุติยภูมิ โดยเป็นข้อมูลเชิงประวัติศาสตร์ ที่รวบรวมได้จากเอกสารต่าง ๆ ของแต่ละรัชกาลตั้งแต่รัชกาลที่ 1-9

ด้านพื้นที่ : กำหนดพื้นที่ที่ทำการศึกษาโดยจะศึกษาเฉพาะพื้นที่ฝั่งตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยา หรือบริเวณเกาะรัตนโกสินทร์เท่านั้น

วิธีการดำเนินการวิจัย

วิเคราะห์ข้อมูลงานวิจัย

วิเคราะห์ความน่าเชื่อถือของข้อมูล (ทฤษฎีภูมิ) ที่ได้รับมา โดยการวิเคราะห์ เปรียบเทียบกับหลักฐานที่ปรากฏและคงเหลืออยู่ในปัจจุบันว่ามีความใกล้เคียง และสอดคล้องกับข้อมูลหรือไม่ ผลสรุปของการวิจัยจะเป็นข้อมูลที่ถูกต้องและสอดคล้องกับความเป็นจริงในปัจจุบัน

แผนการดำเนินการวิจัย

ระยะเวลาเนื้อหา	เดือนที่			
	1	2	3	4
1. เนื้อหาและเก็บรวบรวมข้อมูล	←————→			
2. เปรียบเทียบและวิเคราะห์ข้อมูล		←————→		
3. สรุปและรวบรวมเข้าสู่ชุดโครงการ				←————→

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากงานวิจัย

สามารถกำหนดแนวทางทำการวิจัยทางด้านศิลปกรรมและโบราณคดี ภายใต้ชุดโครงการวิจัยศิลปกรรมวัฒนธรรมกรุงรัตนโกสินทร์ได้อย่างถูกต้อง และส่งผลให้กลุ่มของข้อมูลมีความกระชับ ชัดเจน เป็นหมวดหมู่ ส่งผลให้นักวิจัยเกิดความสะดวกในการสืบค้นข้อมูลเชิงลึกได้อย่างถูกต้อง

ข้อมูลทางด้านศิลปกรรมและโบราณคดี

ประวัติความเป็นมาของกรุงรัตนโกสินทร์

สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชทรงสถาปนากรุงรัตนโกสินทร์ เมื่อวันอาทิตย์ที่ 21 เมษายน พ.ศ.2325 และได้พระราชทานนามว่า “กรุงเทพมหานครอมรรัตนโกสินทร์ มหินทรายุธยามหาดิลกภพ นพรัตนราชธานีบุรีรมย์ อุดมราชนิเวศน์มหาสถานอมรพิมานอวตารสถิต สักกะทิตตยวิศนุกรมประสิทธิ์”

ขอบเขตกรุงรัตนโกสินทร์ ได้กำหนดไว้ดังนี้

1) **บริเวณกรุงรัตนโกสินทร์ชั้นใน** ได้แก่ บริเวณที่อยู่ภายในบริเวณริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา ด้านพระบรมมหาราชวังจนถึงคลองคูเมืองเดิม มีเนื้อที่ประมาณ 1.8 ตารางกิโลเมตร หรือ 1.125 ไร่ ตั้งอยู่ในท้องที่แขวงพระบรมมหาราชวัง เขตพระนคร

2) **บริเวณกรุงรัตนโกสินทร์ชั้นกลาง** ได้แก่ บริเวณที่อยู่ในอาณาเขตริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาด้านเหนือและด้านใต้ คลองคูเมืองเดิมจนถึงคลองรอบกรุง (คลองบางลำพู – คลองโอ่งอ่าง) มีเนื้อที่ประมาณ 2.3 ตารางกิโลเมตร หรือ 1,413 ไร่ ตั้งอยู่ในท้องที่แขวงชนะสงคราม แขวงตลาดยอด แขวงบวรนิเวศน์ แขวงศาลเจ้าพ่อเสือ และแขวงวังบูรพาภิรมย์ เขตพระนคร

3) **บริเวณกรุงรัตนโกสินทร์ชั้นนอก** ได้แก่ บริเวณที่อยู่ในอาณาเขตริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาด้านเหนือและใต้ คลองรอบกรุง (คลองบางลำพู – คลองโอ่งอ่าง) จนถึงคลองผดุงกรุงเกษม

4) **บริเวณฝั่งธนบุรีตรงข้ามกรุงรัตนโกสินทร์** มีเนื้อที่ประมาณ 1.75 ตารางกิโลเมตร หรือ 1,088.8 ไร่ ตั้งอยู่ในท้องที่แขวงบางยี่ขัน เขตบางพลัด แขวงศิริราช เขตบางกอกน้อย แขวงวัดอรุณ เขตบางกอกใหญ่ แขวงวัดกัลยาณ์ เขตธนบุรี แขวงสมเด็จพระเจ้าพระยา เขตคลองสาน

ภาพที่1 ขอบเขตกรุงรัตนโกสินทร์

การวางผังเมืองและชุมชน

สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น เป็นเมืองที่มีคูเมืองและป้อมปราการล้อมรอบ การขยายตัวอยู่บริเวณพื้นที่ด้านใต้และด้านตะวันออก ศูนย์กลางเมืองอยู่ในเขตคูเมืองเดิม ประกอบด้วยพระบรมมหาราชวัง และที่อยู่ของขุนนาง ที่อยู่อาศัยของขุนนางอยู่รอบพระบรมมหาราชวังด้านใต้และฝั่งธนบุรี สถานที่ราชการอยู่ทั้งในและนอกกำแพงวัง พื้นที่ชั้นนอกเป็นที่อยู่อาศัยของราษฎร นอกกำแพงพระนคร เป็นท้องทุ่งและรกร้าง เช่นทุ่งวัดลำพอง ทุ่งพญาไทย ทุ่งสัมปอ แต่หนาแน่นทางด้านใต้ ระหว่างคลองวัดสามปลื้ม (วัดจักรวรรดิราชาวาส) จนถึงคลองวัดสามเพ็ง (วัดปทุมคงคา) เป็นย่านการค้าสำคัญ ได้แก่ ตลาดสำเพ็ง ด้านเหนือคลอง และตลาดน้อย ด้านใต้คลอง การใช้ที่ดินทั่วไปในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นไม่ซับซ้อน ทั้งนี้เพราะประชากรมีจำนวนน้อย

สมัยรัตนโกสินทร์ตอนกลาง เขตเมืองชั้นในยังคงเป็นพระบรมมหาราชวัง วัดและบ้านขุนนาง ที่อยู่อาศัยของประชาชนทั่วไปเริ่มเปลี่ยนจากในน้ำขึ้นมานบนบก มีการตัดถนนใหม่ มีรถม้า รถราง และรถยนต์ การใช้ที่ดินมีความหลากหลายมากขึ้น มีตลาดสดและย่านการค้า ได้แก่ ย่านเยาวราชของคนจีน ย่านบางลำพูของคนไทย การค้าส่งอยู่ใกล้บริเวณสถานีรถไฟหัวลำโพงอุตสาหกรรมและคลังสินค้า อยู่บริเวณสองฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาตอนใต้ คลองผดุงกรุงเกษม ได้แก่ โรงเลื่อย โกดังเก็บสินค้า สถานที่ราชการ เกิดกระทรวง ทบวง ต่าง ๆ ขึ้นมาที่ตั้งส่วนใหญ่อยู่ในเขตกำแพงเมือง บริการสาธารณะ ได้แก่ สถานศึกษา สถานพยาบาล และการแพทย์ เป็นแบบตะวันตก เริ่มมีโรงเรียนมหาดเล็กหลวงเพื่อผลิตกำลังคนไว้ใช้ในราชการ โรงพยาบาลของพวกมิชชันนารี

สมัยรัตนโกสินทร์ก่อนปัจจุบัน การใช้ที่ดินภายในกำแพงเมืองบริเวณพื้นที่ชั้นในไม่มีการเปลี่ยนแปลงมากนัก ที่อยู่อาศัยของประชาชนฝั่งธนบุรี เป็นบ้านริมน้ำและสวนผลไม้ ส่วนฝั่งพระนคร อาคารพักอาศัยปะปนการค้าที่เป็นตึกแถวสองฟากถนน ร้านค้าที่มีลักษณะเฉพาะย่าน เช่น สินค้าไทย ผลไม้สวน ย่านบางลำพู การค้าปลีก ค้าส่ง สินค้าจากจีน ที่เยาวราช ย่านค้าปลีก สินค้าทันสมัย จากยุโรป ย่านบางรัก สีลม เริ่มมีธนาคารพาณิชย์รับฝากเงิน สถานที่ราชการยังคงอยู่บริเวณเดิมภายในกำแพงเมืองและบริเวณถนนราชดำเนินนอกเป็นอาคารแบบยุโรป รูปทรงไทยประยุกต์

ภาพที่ 2 การเปลี่ยนแปลงทางกายภาพของผังเมืองและชุมชนของกรุงรัตนโกสินทร์
ในช่วงรัชกาลที่ 1 , รัชกาลที่ 5, และรัชกาลที่ 9 ตามลำดับ

การตั้งถิ่นฐาน

1. **ชนพื้นถิ่น (ชาวสยาม หรือไทย)** กลุ่มชนกลุ่มนี้ตั้งบ้านเรือนอยู่ในบริเวณทุ่งพระเมรุ (สนามหลวงในปัจจุบัน) ทุ่งสามเสน ทุ่งบางกะปิ ทุ่งมหาเมฆ ฯลฯ ประกอบอาชีพทำนา
2. **กลุ่มชาวจีน** ตั้งบ้านเรือนบริเวณริมแม่น้ำเจ้าพระยาฝั่งตะวันออก อยู่ในบริเวณตั้งแต่คลองใต้วัดสามปลื้มจนถึงคลองเหนือวัดสามเพ็ง กลุ่มชาวจีนเหล่านี้ประกอบอาชีพพ่อค้าทางบกและทางทะเล รวมไปถึงงานการรับจ้างเป็นแรงงาน
3. **กลุ่มชาวแขกเปอร์เซีย** ตั้งบ้านเรือนกระจายอยู่ในบริเวณปากคลองมหานคร ริมคลองแสนแสบ และคลองบางกอกน้อย ประกอบอาชีพค้าขาย ทำสวน งานฝีมือ ฯลฯ
4. **กลุ่มเชลยศึกชาวลาว** เป็นกลุ่มชาวลาวเวียงจันทน์ที่ถูกกวาดต้อนมาแต่ครั้งสมัยกรุงธนบุรี ตั้งบ้านเรือนอยู่ในบริเวณเขตคลองคูรอบพระนคร ประกอบอาชีพ ผู้ใช้แรงงาน ฯลฯ
5. **กลุ่มชาวญวน** ชาวญวนได้ลี้ภัยสงครามมาตั้งบ้านเรือนในบริเวณบางโพ สะพานขาว และสามเสน ในปัจจุบัน ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพค้าขาย
6. **กลุ่มชาวมอญ** ตั้งบ้านเรือนอยู่ในบริเวณคลองคูเมืองเดิมใกล้ป้อมวิชัยประสิทธิ์และฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยาปากคลองใต้บ้านขมิ้น คลองบางกอกใหญ่ ประกอบอาชีพทำสวนผลไม้ อาทิ เงาะ ส้ม สับประรด ลำสาด ปันภาชนะดินเผา ฯลฯ

สถาปัตยกรรม

การศึกษาจะจัดกลุ่มเป็น 3 กลุ่มย่อย โดยลักษณะของงานสถาปัตยกรรม ภายในพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์ จะมี 2 ลักษณะใหญ่ ๆ ได้แก่ แบบชนบทนิยมและแบบพระราชนิยม

1. **สถาปัตยกรรมพระมหากษัตริย์และพระราชวงศ์** เช่น พระราชวัง พระที่นั่ง พระตำหนัก ฯลฯ

ภาพที่ 3 พระบรมมหาราชวัง

วารสารสนสุนันทาวิชาการและวิจัย
Suan Sunandha Academic & Research Review

ภาพที่ 4 พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท

2. สถาปัตยกรรมที่พำอาศัยของราษฎร เช่น เรือนไทยเดิม เรือนขุนนาง ตึกแถว ฯลฯ

ภาพที่ 5 ตึกแถวริมถนนอัษฎางค์

ภาพที่ 6 เรือนไทย

3. สถาปัตยกรรมเนื่องในพระพุทธศาสนา เช่น พระอุโบสถ กุฏิ หอกลาง หอระฆัง เจดีย์ ฯลฯ

ภาพที่ 7 วัดราชนัสดา

ภาพที่ 8 พระอุโบสถวัดสุทัศนเทพวราราม

จิตรกรรมและประติมากรรม

สามารถแบ่งเป็น 2 กลุ่มได้แก่

1. **ไทยประเพณี** จะเกี่ยวข้องกับศาสนา เป็นส่วนใหญ่ เช่น จิตรกรรมฝาผนังลายปูนปั้น ลายรดน้ำ ลายประดับมุก พระพุทธรูป ฯลฯ
2. **ไทยสมัยใหม่** ได้รับอิทธิพลจากตะวันตก มีการผสมผสานความคิด ปรัชญา งานจะเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตประจำวัน สังคม สิ่งแวดล้อม ฯลฯ

วารสารสนสุนันทาวิชาการและวิจัย
Suan Sunandha Academic & Research Review

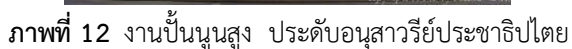
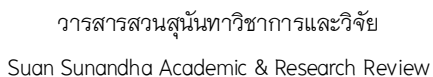
ภาพที่ 9 พระพุทธประวัติ พระพุทธเจ้าเสด็จจากดาวดึงส์

ภาพที่ 10 เสวนาธรรมบนสวรรค์ (สีฝุ่น)

ภาพที่ 11 พระพุทธจุฬารักษ์ พระประธานในพระอุโบสถวัดราชสิทธิาราม

ศึกษาตามลักษณะของศิลปกรรมของแต่ละชุมชนที่อยู่อาศัยในย่านต่าง ๆ หรือที่เรียกว่า “หัตถกรรมชาวบ้าน” การสร้างสรรค์งานหัตถกรรมของชุมชนส่วนใหญ่เป็นข้าวของเครื่องใช้ในชีวิตประจำวัน ซึ่งแต่ละชุมชนก็จะมีฝีมือ ความชำนาญแตกต่างกันไป จึงนิยมเรียกชุมชนเหล่านี้ว่า “บ้านช่าง”

[illegible]

ภาพที่ 13 แผนที่แสดงที่ตั้งชุมชนหัตถกรรม 18 แห่งในกรุงรัตนโกสินทร์

ภาพที่ 14 ที่เสียบนามบัตร โถขนาดเล็กและที่เขี่ยบุหรี่ถมเงิน

ภาพที่ 15 คนโทน้ำถมทอง

ภาพที่ 16 ปลาตะเพียนใบลาน

ผลการวิจัย

จากการศึกษาข้อมูลเชิงประวัติศาสตร์ของงานศิลปกรรมและโบราณคดีของกรุงรัตนโกสินทร์นั้น จะพบว่างานพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์นั้น มีประวัติศาสตร์อันยาวนาน กลุ่มคนที่พักอยู่อาศัย มีหลากหลายเชื้อชาติ มีการผสมผสานศิลปวัฒนธรรมเข้าไปในผลงานศิลปกรรมตามแต่ละยุคสมัย ผลงานจึงมีความสวยงาม วิจิตรบรรจง ซึ่งแสดงถึงความปราณีต และความตั้งใจในการสร้างสรรค์ผลงานต่าง ๆ และเมื่อศึกษาข้อมูลของการเปลี่ยนแปลงรูปแบบของงานศิลปกรรมและโบราณคดีในกรุงรัตนโกสินทร์นั้น พบว่าปัจจัยที่ส่งผลให้รูปแบบของงานศิลปกรรมและโบราณคดี ในกรุงรัตนโกสินทร์ นั้นเกิดการเปลี่ยนแปลงมีอยู่ 3 ปัจจัย หลัก ๆ ได้แก่

1. จากการสืบทอดรูปแบบของงานในลักษณะ “ประเพณีนิยม” หรือ “ชนบดินิยม” มาจากยุคสุโขทัย และกรุงศรีอยุธยา (ซึ่งส่วนใหญ่มัจะเป็นงานศิลปกรรมในช่วงตั้งแต่ รัชกาลที่ 1-2)
2. การมีสัมพันธ์ไมตรีที่ดีกับประเทศจีน มีการค้าขาย แลกเปลี่ยนวัฒนธรรมระหว่างกัน (ซึ่งส่วนใหญ่มัจะเป็นงานศิลปกรรมในช่วง รัชกาลที่ 3)
3. การเข้ามาของอิทธิพลตะวันตก ในช่วงยุคการล่าอาณานิคม (ผลงานศิลปกรรมในช่วง รัชกาลที่ 4-5 จนถึงรัชกาลปัจจุบัน)

บทสรุป

การพัฒนาและเปลี่ยนแปลงรูปแบบของงานศิลปกรรมและโบราณคดี มีการเปลี่ยนแปลงอย่างมีแบบแผนและมีระบบค่อนข้างชัดเจน จึงทำให้สามารถสรุปลักษณะของงานศิลปกรรมและโบราณคดี โดยแบ่งตามกลุ่มได้ดังนี้

กลุ่มการวางผังเมืองและชุมชน

พื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์ตั้งอยู่บนพื้นที่ตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยา ลักษณะของพื้นที่มีน้ำและกำแพงเมืองล้อมรอบ เพื่อประโยชน์ในการป้องกันราชอาณาจักรจากข้าศึกศัตรู มีการแบ่งพื้นที่ออกเป็น 3 ชั้น คือ ชั้นนอก ชั้นกลางและชั้นใน โดยพื้นที่ชั้นนอกและชั้นใน ใช้คลองเป็นตัวกำหนดขอบเขตพื้นที่ ส่วนชั้นกลางใช้กำแพงเมือง สร้างคูขนาบ คลองและแม่น้ำโดยตลอด มีศูนย์กลางการปกครองอยู่พื้นที่ชั้นใน การขยายตัวของเมืองกระจายไปทางตะวันออก พร้อมทั้งมีการตัดถนนและขุดคลองเพิ่มขึ้น ชาวบ้านเริ่มอพยพจากน้ำขึ้นน้ำมาอยู่บนบก เกิดเป็นชุมชนต่าง ๆ ขึ้นมากมาย เช่น ชุมชนชาวจีน ชุมชนบ้านทวาย ชุมชนริมถนนเจริญกรุง เป็นต้น การเติบโตของชุมชนทำให้ต้องมีระบบสาธารณูปโภค และสาธารณูปการต่าง ๆ เพิ่มมากขึ้นด้วย

กลุ่มสถาปัตยกรรม

ลักษณะของสถาปัตยกรรม ภายในพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์ มี 2 ลักษณะใหญ่ ๆ ได้แก่

1. **แบบประเพณีนิยมหรือชนบดินิยม** ซึ่งเป็นแบบที่ยึดถือขนบธรรมเนียมประเพณีดั้งเดิม ที่สืบทอดกันมาตั้งแต่ยุคอดีต และมีการปรับเปลี่ยนรายละเอียดของงานตามความเหมาะสมในแต่ละยุคสมัย ส่วนใหญ่จะเกิดในช่วงรัตนโกสินทร์ตอนต้น เรื่อยมาจนถึงช่วงรัตนโกสินทร์ตอนกลาง
 2. **แบบพระราชานิยม** หรือแบบที่สร้างขึ้นตามกระแสของวัฒนธรรมต่างชาติ ที่เข้ามามีอิทธิพลกับสังคมในยุคสมัยนั้น ๆ จะเริ่มต้นช่วงรัตนโกสินทร์ตอนกลางจนถึงยุคปัจจุบัน
- ภายในพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์ สามารถพบเห็นรูปแบบสถาปัตยกรรมทั้ง 2 แบบ ไม่ได้กำหนดขอบเขตว่าจะมีเฉพาะกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง

กลุ่มจิตรกรรม

ลักษณะของจิตรกรรมภายในพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์ สามารถจำแนกได้ 2 แบบ ดังนี้

1. **แบบประเพณีนิยม** เป็นงานศิลปะแบบอุดมคติ เป็นภาพวาด 2 มิติ การวางภาพจะเล่าเรื่องเป็นตอน ๆ ตามผนังโดยรอบพระอุโบสถ มีการใช้สีพูนุรค์ และทองคำเปลวติดที่ภาพด้วย
2. **แบบไทยร่วมสมัย** เป็นการได้รับอิทธิพลของวัฒนธรรมต่างชาติ แล้วเกิดการผสมผสานกับศิลปะของไทย จึงทำให้แนวคิดในการสร้างสรรค์ งานจิตรกรรมที่มีรูปแบบและเรื่องราวที่หลากหลาย

กลุ่มประติมากรรม

ประติมากรรมภายในเขตพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์ เหมือนกับกลุ่มของจิตรกรรมเนื่องจากได้รับอิทธิพลที่เข้ามาเหมือนกัน ลักษณะของงานก็จะมี 2 ลักษณะ คือแบบประเพณีและแบบร่วมสมัย เช่นกัน

กลุ่มหัตถกรรม

สำหรับงานหัตถกรรมภายในเขตพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์ ก็ยังคงได้รับผลกระทบจากการหลั่งไหลเข้ามาของวัฒนธรรมต่างชาติเช่นเดียวกับศิลปกรรมแขนงอื่น ๆ แต่จะเป็นในส่วนของเทคโนโลยีในการผลิตมากกว่าการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการใช้งาน แต่จะมีบางประเด็นที่แตกต่างจากงานกลุ่มอื่น ๆ ดังนี้

1. **งานหัตถกรรมสำหรับพระมหากษัตริย์** สำหรับงานหัตถกรรมกลุ่มนี้จัดได้ว่าเป็นงานที่มีความสวยงาม ประณีต ละเอียดยิ่งเป็นอย่างยิ่ง งานกลุ่มนี้ปัจจุบันได้รับการอนุรักษ์และส่งเสริมเพื่อให้มีให้สูญหาย เป็นที่รู้จักกันในกลุ่มของ “ช่างสิบหมู่”
2. **งานหัตถกรรมสำหรับราษฎรและพุทธศาสนา** เป็นงานหัตถกรรมที่เกิดจากการที่ช่างฝีมือตามแต่ละชุมชนผลิตขึ้นมากเพื่อประโยชน์ใช้สอยในชีวิตประจำวัน ซึ่งในแต่ละท้องถิ่นก็มีความถนัดและความชำนาญแตกต่างกัน

ข้อเสนอแนะ

งานศิลปกรรมและโบราณคดีภายในเขตพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์นี้ ถือว่าเป็นงานศิลปกรรมที่มีคุณค่าทางด้านประวัติศาสตร์เป็นอย่างยิ่ง มีความสวยงาม ความวิจิตรบรรจงของงานศิลปกรรมที่แสดงออกสะท้อนได้ถึงอุปนิสัยของคนไทยได้อย่างชัดเจน ที่มีอาจหาชาติใดมาเทียบเท่าได้ คุณค่าของงานบางชิ้น มีอาจประเมินเป็นตัวเลขได้ หรืองานบางชิ้น อาจจะมีคุณค่าทางตัวเลขน้อยมาก แต่มีคุณค่าทางจิตใจ ความรู้สึก อย่างมาก เกินกว่าที่จะหาซื้อได้เช่นกัน

แต่ในปัจจุบันเป็นที่น่าตระหนกเป็นอย่างยิ่ง เนื่องจากความเจริญทางด้านเทคโนโลยีและจากสภาวะทางเศรษฐกิจที่บีบคั้น เรากำลังจะสูญเสียงานศิลปกรรมบางประเภทไปอย่างไม่มีวันได้กลับมาได้อีก วิชาความรู้ที่ถูกถ่ายทอดมาตั้งแต่ยุคอดีต จากบรรพบุรุษสู่ลูกหลานกำลังเลือนหายไป เยาวชนรุ่นหลังก็จะได้เห็นเพียงแต่รูปถ่ายหรือของจำลองเท่านั้น ดังนั้นถึงเวลาแล้วที่ภาครัฐและผู้ที่เกี่ยวข้องทุกท่าน ควรเห็นถึงคุณค่าและความสำคัญของงานศิลปกรรมต่าง ๆ ที่ยังคงเหลืออยู่ โดยการช่วยกันอนุรักษ์ รักษา งานศิลป์เหล่านั้นมิให้สูญหายไป

บรรณานุกรม

กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม.(2558) *มรดกวัฒนธรรมไทย*. กรุงเทพฯ, .

โชติ กัลยาณมิตร.(2518) *พจนานุกรมสถาปัตยกรรมและศิลปะเกี่ยวเนื่อง*. กรุงเทพฯ: การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย.

ณรงค์ พ่วงพิศ.(2523) *พื้นฐานอารยธรรม : อารยธรรมไทยและอารยธรรมตะวันตกยุคใหม่*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์แสงรุ่งการพิมพ์,.

นิธิ เอียวศรีวงศ์.(2523) *ประวัติศาสตร์รัตนโกสินทร์ในพระราชพงศาวดารอยุธยา*. กรุงเทพฯ : บรรณกิจ,.

พริยะ ไกรฤกษ์.(2544.) *อารยธรรมไทย : พื้นฐานทางประวัติศาสตร์ศิลปะ*. เล่ม 1-2. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นติ้ง,

วราภรณ์ จิวชัยศักดิ์.(2531) *นโยบายทางด้านเศรษฐกิจของรัฐในรัชสมัย พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

วิโชค มุกดามณี และคณะ.(2541) *ศิลปะรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 1-8 กรุงเทพมหานคร: คณะกรรมการอำนวยการจัดงานฉลองสิริราชสมบัติครบ 50 ปี*.

ศรีศักร วัลลิโภดม.(2539) *ความหมายพระบรมธาตุในอารยธรรมสยามประเทศ*. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์เมืองโบราณ.

ศรีศักร วัลลิโภดม.(2534) *สยามประเทศ*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มติชน.

สุจิตต์ วงษ์เทศ.(2555) *กรุงเทพฯ มาจากไหน*. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร: ดรีม แคทเชอร์,.

สุภัทรดิศ ดิศกุล.(2538) *ศิลปะในประเทศไทย*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์,.

อคิน รพีพัฒน์,ม.ร.ว.(2518). *สังคมไทยในสมัยรัตนโกสินทร์พ.ศ. 2325- 2416*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์พิมพ์เนศ,.

อุทัย ไชยานนท์.(2545) *วรรณกรรมกรุงรัตนโกสินทร์ ยุครุ่งเรืองสูงสุด*. กรุงเทพมหานคร: น้ำฝน,.